

ISPARTALI ŞEYHÜLİSLÂMLAR

M. Sadık AKDEMİR*

Öz

Osmanlı döneminde beş asırlık dönem itibariyle toplam 131 şeyhülislâm görev yapmıştır. Bazıları birden çok olmak üzere 175 kez atama gerçekleşmiştir. En uzun süreyle bu makamda kalan Ebu's-Suud Efendi 29 sene bu vazifeyi icra etmiştir. Memikzâde Mustafa Efendi ise 13 saatlik bir atamayla bu görevde en kısa kalan kimse olmuştur. Bu araştırmada, Osmanlı döneminde memleketi Isparta olan şeyhülislâmlar konu olarak ele alınmış ve kendileri ile ilgili detaylı bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Buna göre Kanunî Sultan Süleyman döneminde Abdülkâdir Çelebi Efendi 3 ay, IV. Mehmed döneminde Hüsâmzâde Abdurrahman Efendi 10 ay, Seyyid Mehmed Efendi 9,5 ay, Sultan II. Mustafa döneminde Yekçeşm Hüseyin Efendi 1 gün ve Sultan III. Selim döneminde Hamîdîzâde Mustafa Efendi 1,5 sene şeyhülislâm olarak görev yapmışlardır. XVI. asır Osmanlısında bir, XVII. asırda iki, XVIII. asırda bir ve XIX. asırda bir olmak üzere toplam Ispartalı 5(beş) şeyhülislâm vazife yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Isparta, Şeyhülislâm, Meşîhat, Müderrris.

Shayk al-Islams from Isparta

Abstract

Since the establishment of the Office of shayk al-Islam during the Ottoman period, a total of 131 shayk al-Islams served in charge of this office for about five centuries. A number of 175 appointments were made to this office, some of whom were assigned repeatedly more than one term. Ebu's-Suud Efendi has been the one who stayed in this position for the longest time, and he served as shayk al-Islam almost 29 years. Memikzade Mustafa Efendi has worked only for 13 hours, which was the shortest period in this position. In this study, the shayk al-Islams who were originly from Isparta during the Ottoman period have been dealt as the main subject and some detailed information about them have been

* Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı

given. Accordingly, Abdulqadir Chelebi Efendi officiated as shayk al-Islam for 3 months in the reign of Suleyman the Magnificent, Husamzade Abdurrahman Efendi for 10 months and Seyyid Mehmed Efendi for 9,5 months in the reign of Mehmed IV, Yekcheshm Huseyin Efendi for a day in the reign of Sultan Mustafa II and Hamidi Mustafa Efendi for 1,5 years in the reign of Sultan Selim III. Totally five shayk al-Islams from Isparta, one in 16th century, two in 17th century, one in 18th century and one in 19th century, served in the office of shayk al-Islam.

Key Words: Isparta, Shayk al-Islam, Sheikhdöm, Mudarris.

A-Şeyhülislâmlık

Osmanlı Devleti'nde en yüksek dinî ve ilmî otoriteyi temsil eden bir makamdır. Şeyhülislâm tabiri ilk olarak hicrî dördüncü /milâdî onuncu asırda Horasan bölgesinde ortaya çıkmıştır. Fetvâ vermeye yetkili kılınan ulema ve fukaha için kullanılan bir sıfat olmuştur.¹

Şeyhülislâmlığın dini bir müessese haline gelişi Osmanlı devrinde gerçekleşmiştir. Osmanlılarda şeyhülislâmlığın ilk olarak hangi tarihte ihdas edildiği konusunda ihtilaf vardır. Bu hususta farklı görüşler ileri sürülmekle beraber genel kanı, uzun seneler Bursa kadılığı yapan Molla Fenâri'nin 828/1424 yılında Bursa müftülüğüne atanması ile fetvâ makamı başlamış olur.²

Osmanlı Devleti'nde "Müftül'-enâm", "Meşihat-ı İslâmiyye" diye de adlandırılan bu kurumun başına atanabilmek için oldukça uzun bir süreç gerekmekte idi. Bunun için, öncelikle onbeş-yirmi sene medreselerde müderrislik yaparak talebelere ders vermek, belli bazı mevleviyetlerde (kadılık vazifesi) bulunmak, İstanbul kadılığı, Anadolu kazaskerliği ve nihayetinde Rumeli kazaskerliği görevini yapmak icap ediyordu. Bazen Anadolu kazaskeri iken de şeyhülislâm olanlar oluyordu. Şeyhülislâm ilmiye sınıfının başı ve dini lider olması hasebiyle devlet başkanı olan bizzat padişah tarafından atanırdı. Atamalarda sadrazamın da etkisi görülebiliyordu.³

Osmanlı döneminde beş asırlık dönem itibariyle toplam 131 şeyhülislâm görev yapmıştır. Bazıları birden çok olmak üzere 175 kez atama gerçekleşmiştir. En uzun süreyle bu makamda kalan Ebu's-Suud Efendi 29 sene bu vazifeyi icra etmiştir. Memikzâde Mustafa Efendi ise 13 saatlik bir atamayla en kısa bu

¹ *İlmiyye Sâlnâmesi, Osmanlı İlmiyye Teşkilâtı ve Şeyhüislamı, Yayına Haz. Seyit Ali Kahraman, Ahmed Nezih Galitekin ve Cevdet Dadaş, İstanbul 1998, s. 26, (Meşihat-ı İslâmiyye .Tarihçesini yazan Ali Emîri'dir.); Murat Akgündüz, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtında Şeyhülislâmlık", *Türkler*, Ankara 2002, c.IX, s.847.*

² Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.XXXIX, s.92.

³ Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 2006, s.233-240.

görevde kalan kimse olmuştur.⁴ Yine konumuzun içeriği olan Yekçeşm Hüseyin Efendi de bir gün meşihat makamında kalabilmiş ve akabinde azledilerek sürgüne gönderilmiştir.

Başlangıçta görevi şer'î konular üzerinde fetvâ vermekten ibaret olan şeyhülislamın vazife alanları sonraki dönemlerde genişletilmiştir. İlmî tevcihatlar şeyhülislamlara verilmiş, kadılıklara, mevleviyetlere, kazaskerliklere tayin ve dini müesseselere atama yetkisi ile donatılmışlardır.⁵

Osmanlı Devleti'nde ulaşılmış olduğumuz tespitlere göre memleketi Isparta olan beş kişi şeyhülislamlık vazifesinde bulunmuştur. Bu şeyhülislam kronolojik sıra ile aşağıda ele alınacaktır.

1. Abdülkadir Çelebi Efendi

Babasının ismi Mehmed olup Hamid Sancağı'na bağlı Isparta Kazası'ndandır. Abdülkadir Hamîdî veya Isparta Çelebisi olarak anılmıştır.⁶ Devrinin âlimlerinden çeşitli dersler okumuştur. Ulemâdan Hamîdî Seydî Efendi ve Zeyrekzâde Rükneddin Efendi'nin hizmetlerinde bulunmuş, Rükneddin Efendi'nin Bursa Sultan Medresesi'nde yardımcılığını yapmıştır.⁷ Hayatının ilk yıllarında Bursa'da müderrislik yapmıştır. Oldukça fakir olduğundan maişetini temin edebilmek için hususi muallimliklerde bulunmuştur. Bir süre sonra Kanûnî Sultan Süleyman'ın yakınlarından olan Mustafa Ağa'ya özel hocalık yaptı.⁸ Onun yardımı ve vesayetiyle İstanbul'da Hacı Hasanzâde, Bursa'da Sultan ve İstanbul'da Sahn-ı Seman medreselerinde müderrislik yapmıştır. Daha sonra müderrislik görevinden ayrılarak 1521 senesinde Abdülvâsi Çelebi yerine Bursa'ya kadı olarak atanmıştır. 1523 tarihinde de İstanbul Kadısı Muhyiddin Çelebi yerine kadı tayin edilmiştir. Yine aynı sene Anadolu Kazaskerliğine terfi etmiştir. On dört sene kadar bu görevini yürüten Abdülkadir Efendi, 1537 tarihinde kendisine 150 akçe bağlanmak suretiyle emekliye sevk edildi.⁹ Aynı yıl

⁴ İpşirli, "Şeyhülislâm", *DİA*, c.XXXIX, s.93.

⁵ Geniş bilgi için bkz., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.173-214; Kazıcı, s.242-245; Akgündüz, s.850-853; İpşirli, "Şeyhülislâm", *DİA*, c.XXXIX, s.93.

⁶ Mehmet İpşirli, "Abdülkadir Hamîdî Çelebi", *DİA*, İstanbul 1988, c.I, s.240.

⁷ Mecdî Mehmed Efendi, *Şakâik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, Hadaiku'ş-Şakaik*, Neşre Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, c.I, s.441.

⁸ *İlmiyye Sâlnâmesi*, s.310.

⁹ İpşirli, Abdülkadir Efendi'nin birçok hadiseye dahil olduğunu, bunlar arasında Rumeli Kazaskeri Fenârizâde ile birlikte Molla Kâbız'ı Dîvân-ı Hümâyün'da yargılamadaki başarısızlığından dolayı padişah tarafından azarlandığını ve ilmi yetersizlik ve bazı siyasi meselelerden dolayı azledildiğini söyler. Geniş bilgi için bkz. İpşirli, "Abdülkadir Hamîdî Çelebi", *DİA*, c.I s.240; İsmail Hakkı Uzunçarşılı Abdülkadir Efendi'nin kazaskerlikten azlını de şu şekilde izah etmektedir; "Sultan Süleyman Korfo Seferi'nden geri dönüp Serez'e geldiği sırada Anadolu ve Rumeli kazaskerleri Muhiddin ve Kadri Efendileri

Hac farızasını yerine getirmek üzere Mekke'ye gitmiş ve daha sonra İstanbul'a dönmüştür.¹⁰

1a.Şeyhüslâmlığa Atanması

1542 tarihinde Şeyhüslâm Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin görevinden azledilmesinden sonra Abdülkadir Efendi Meşihat Makamı'na tayin edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde Şeyhüslâmlık makamından azledilmezlik prensibi böylece ilk defa Çivizâde'nin azliyle bozulmuş oluyordu. Çivizâde dürüstlüğü ve ilmî yeterliliğinin yanı sıra bazı fikhî meselelerde çok sert bir tutum takınmış ve alışlagelenin dışında fetvalar verdiğinden dolayı, tarihler onun bu yüzden azledildiğini belirtir. Ayrıca bazı önde gelen tasavvuf ehlini aşırı şekilde tenkit etmesi, para vakıflarına karşı çıkması ve abdest alırken mest üzerine mesh yapılmasına karşı çıkması gibi konular başta Ebu's-Suud Efendi gibi bazı ulemanın tepkisini çekmiş ve azline giden yolu açmıştır.¹¹ İşte bu netameli meşihat azli sonrası Abdülkadir Efendi Şeyhüslâmlık vazifesine getirilmiştir.

Abdülkadir Efendi üç ay kadar bu vazifede kaldıktan sonra hastalanarak görevden emekliliğini talep etmiştir. Kendisine 200 akçe emekli maaşı bağlanmış, o da emekliliğini geçirmek üzere Bursa'ya yerleşmeyi tercih etmiştir. Bursa'da kendi adına mescid ve medrese inşa ettirmiştir. Abdülkadir Efendi, 1548 tarihinde 70 yaşını aşmış olduğu halde vefat etmiş ve yaptırmış olduğu mescid ve medrese haziresinde yer alan Musa Baba merkadi civarına defnedilmiştir. Kendisine devrin iki şairi tarafından ebced hesabıyla vefat tarihi düşürülmüştür. Hicri 955 tarihine tekabül eden "Geçdi ol fâzıl" ve "Ruhuna rahmet ola" sözleri vefat tarihidir.¹²

Abdülkadir Çelebi âlim, fâzıl, cömert ve şair bir şahsiyet olarak tanınır. Fıkha dair oldukça kıymetli mecmuası,¹³ pek çok şiirleri, gazelleri ve kasideleri

yanına alıp beraberce musahebe edip giderlerken bu görüşme esnasında bir sır olarak kalmış olan Damad İbrahim Paşa'nın katlinin sebebini sormuşlar; onların bu sorgusundan padişahın canı sıkılarak her iki kazaskeri de azledip İstanbul kadısı Ebu's-Suud'u Rumeli ve Mısır kadısı Çivizâde'yi Anadolu kazaskeri yapmıştır." Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1983, c. II, s.359.

¹⁰ Mecdî Mehmed Efendi, s.441-442; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Yayına Haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1996, c. I, s.115.

¹¹ Geniş bilgi için bkz., Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âli Osman*, İstanbul 1341, s.390-392, Mecdî Mehmed Efendi, s.446-448, *İlmiyye Sâlnâmesi*, s.307, Mehmet İpşirli, "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi", *DİA*, c.VIII, s.348-349.

¹² Mecdî Mehmed Efendi, s.442; *Sicill-i Osmani*, c. I, s.115; *İlmiyye Sâlnâmesi*, s. 310.

¹³ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmed Remzî Akyürek- Miiftâhu 'l-Kütüb ve Esâmi-i Müellifin Fihristi* (Tıpkıbasım-Dizin), Haz. Mustafa Tatcı, Cemâl Kurnaz, Ankara 2000, c.I, s.357.

vardır. Türkçe Leyla ve Mecnun isimli bir eseri de mevcuttur.¹⁴ Çelebi Efendi'ye ait bir şiir şöyledir:

*Saf dil olup sebk-i rûh evvel mi rûşen gibi
Tîre tab' olub gerân-ı cân olma derdden gibi
Halka gibi kimsenin kapusuna urma kulağ
Bakma hemselik sarayından yakaruzen gibi
Hâkim olsun ilim gibi kes teallük ırkını
Cânibinin birine meyl itme vehim ve zan gibi
İstikâmet virmek istersen mezâc-ı âleme
Kâh zahm ur kâh merhem fikrin it rekzen gibi
Tîr-ü pertâbı gibi himmet pûriyle menzil âl
Bir kadem vârub gerü dönme yine sekzen gibi.¹⁵*

Ayrıca şuarâ tezkirelerinde kendisi ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır;¹⁶ “Abdülkadir Efendi fazilet ve himmet sahibi bir kimse idi. Allah'ın kendisine vermiş olduğu zekâ anlayışa kimse müyesser olmamıştır. Parlak ve taze zihin sahibi olarak bilinmekteydi. Yumuşak huyluluğu, cömertliği ve çok merhametli oluşu ile temayüz etmiş bir şahsiyetti. Fazilet süsüyle bezenmiş, iyi huylarla donanmış, zamanının fâzıl ve kâmil kişisiydi. Padişah Tevarih-i Ali Osman'ı Arapça terkiplerle yazmayı ona emretmişti. Bu işle uğraştılar. Tabiatının letafeti ve zihninin doğruluğu yüzünden sevilmiş, şiire ve inşâya yatkınlığı, ilim ve marifete olan ilgisi rağbet görmüştür. Kendine ait epeyce şiirleri mevcuttur. Memuriyetten ayrılmaya karar verip tekaüdünü istediğinde bu beyti haline uygun söylemiştir:”

*Ne dūd-ı âteş-i hasrete reşk odtıyla dâğım var
Ferâgat mülkine şahım ne tuğum ne otağım var.*

O'na ait bir diğer şiir de şöyledir:
*Hançerin üzre düşüp virmediği cân ânı
Cânı andan sakınur sanma sakınur ânı
Deşt-i ğam peyki geçinmiş nice yıllar Mecnûn
Ey dirîğa yalnız buldı deli meydânu
Ey Mesîha deheninden umarım yine şifâ
Derdi virenden umar hasta gönül dermânı*

¹⁴ Beyâni Mustafa bin Carullah, *Tezkiretü 'ş-Şuarâ*, Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan, İbrahim Kutluk, Ankara 1997, s.222.

¹⁵ Mecdî Mehmed Efendi, s.443.

¹⁶ Kastamonulu Latîfi, *Tezkire-i Latîfi*, İstanbul 1314, s.272-273; Edirmeli Sehî, *Tezkire-i Sehî*, (nşr. Mehmed Şükrü), İstanbul 1325, s.30; Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretüş-şuarâ*, Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan, İbrahim Kutluk, Ankara 1989, c.II, s.793-795; Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi (Heşt Behişt)*, Ankara 1998, s.79-80.

2.Abdurrahman Efendi (Hüsamzâde)

Tulumcu Hüsâm Efendi'nin oğlu olup 1594 senesinde dünyaya geldi. Babası Hüsameddin Efendi olarak bilinmektedir. Hamid Sancağı'na bağlı Uluborlu Kazası'nda dünyaya gelmiştir. (Sicill-i Osmani'de yanlışlık olarak Hüsameddin Efendi'nin Bolulu olduğu kayıtlıdır. Doğrusu Uluborlu olacaktır.) İlim tahsil edebilmek için genç yaşta İstanbul'a gelmiştir. Çeşitli ulemeden ders aldıktan sonra 1582 tarihinde 40 akçe karşılığında Molla Gürani Medresesine atanmıştır. Sırasıyla 1588 senesinde Firuz Ağa, 1595'de Sekban Ali, 1596 tarihinde Kılıç Ali Paşa, 1599'da Siyavuş Paşa Sultani, 1062'de Sahn-ı Seman ve 1604 tarihinde de Ayasofya-i Kebir medreselerinde müderrislik yapmıştır. Ağustos 1604 tarihinde de Kudüs'e kadı olarak atanmıştır. 1614'de Halep Kadısı olmuştur. Daha sonra 1618 Eyüp, 1619'da Bursa kadılığında bulunmuştur. 1623 tarihinde Edirne'ye tayin edilirken, 1625 senesinde de İstanbul kadılığına getirilmiştir. Bir yılını tamamlamadan emekliye ayrılmıştır. 11 Temmuz 1645 tarihinde 90 yaşını aşmış bir halde İstanbul'da vefat etmiştir. Yeni Mevlevihane Kapısı'nda Yaylak denilen yerde bir cami inşa ettirmiş olup cenazesi de burada bulunan hazireye defnedilmiştir. Kendisine Tulumcu lakabının verilmesinin sebebi de şöyledir: Padişah III. Murad oğlu Şehzâde Mehmed için At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'nda bir sünnet düğünü merasimi tertip ettirmişti. Bu merasimde çok sayıdaki kişi çeşitli eğlenceler düzenleyerek düğüne iştirak etmişlerdi. Huzurda eğlenceler devam ederken Hüsameddin Efendi de kendince orijinal bir düzen bulmak istemiş ve bu amaçla katranlamış olduğu bir tulumu giyerek ansızın kalabalık halkın içine girivermişti. Herkes gülüşerek sağa sola savrulmuş ve padişahın da bu tuhaf buluş ve davranış hoşuna gitmişti. Böylelikle padişah Hüsam Efendi'yi himayesine almış ve çeşitli ata ve hediyelerle taltif etmişti. Bu tarihten itibaren kendisine Tulumcu Hüsam denilerek tarihte böyle şöhret bulmuş oluyordu.¹⁷

Abdurrahman Efendi medrese tahsilini bitirdikten sonra Şeyhülislâm Hocazâde Mehmed Efendi'den mülâzemet aldı.¹⁸ Daha sonra sırasıyla aşağıda

¹⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, Vekâyi'ul-Fuzalâ*, Neşre Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, c.III, s.14-125. Şehzâde Mehmed'in 1582 tarihinde gerçekleşen bu sünnet düğünü, sadece Osmanlı Devleti'nde değil tüm dünya üzerinde gelmiş geçmiş en muhteşem merasim olduğuna tarihçiler hem fikirdir. Bu merasim 52 gün boyunca devam etmiş ve çok farklı türde eğlence tertip edilmiştir. (Geniş bilgi için bkz. Mehmet Arslan, "Osmanlı'da Bir Muhteşem Şenlik: Şehzâde Sultan Mehmet'in (III. Mehmet) Sünnet Düğünü", *Türkler*, Ankara 2002, c.XI, s.871-886.

¹⁸ Mülâzemet: Osmanlı Devleti'nde medreselerin en yükseği sayılan Sahn-ı Seman ve Sahn-ı Süleymaniye medreselerinden birinde yükseköğrenim görerek icazet aldıktan sonra bir müderrisliğe atanmak için beklemeye denir. Müderris namzedi nevbet denilen müderrislik veya kadılık için sıra beklerdi. Önceleri yedi yıllık mülâzemet süresini dolduran danışmend rûûs imtihanına girer muvaffak olursa müderris tayin edilir, olamazsa kadı olabilir veya askeri sınıfa geçerek zeamet sahibi olabilirdi. Şeyhülislam ve kazaskerlerin kendilerine ait mülâzemet kontenjanları var idi. Abdurrahman Efendi de şeyhülislam

verildiği üzere çeşitli medreselerde müderrislik görevlerini ifa etti: (Atanma tarihlerine göre)

Atanma Tarihi	Selefi (Kendinden önceki müderris)	Atandığı Medrese
Mayıs 1623	Menteşzâde Ahmed Efendi	Mesih Paşa Medresesi
Kasım 1627	Rahmetullah Efendi	Haydar Paşa Medresesi
Mayıs 1629	Memikzâde Mustafa Efendi	Rüstem Paşa Medresesi
Şubat 1631	Hasan Efendizâde Şeyh Mehmed Efendi	Fatma Sultan Medresesi
Nisan 1631	Maksûd Efendi	ikinci kez Rüstem Paşa Medresesi
Haziran 1633	Rahmetullah Efendi	Sahn-ı Seman Medresesi
Temmuz 1634	Memikzâde Efendi	Ayşe Sultan Medresesi
Ocak 1636	Hamîdî Şeyhzâde Ahmed Efendi	Ayasofya Medresesi
Nisan 1639	Şeyhzâde Efendi	Süleymaniye Medresesi

Abdurrahman Efendi çeşitli medreselerde müderrislik vazifesi yaptıktan sonra kadılık mesleğine geçti. İlk olarak Şubat 1641 tarihinde Muslihiddinzâde Seyyid Abdullah Efendi yerine Halep kadısı oldu. Daha sonra Kasım 1641'de İsmet Mehmed Efendi yerine Şam'a atandı. Ekim 1642 tarihinde de bu görevinden azledildi ve yerine Atlu Davud Efendi tayin edildi. Nihayetinde de Nisan 1644 senesinde İstanbul kadısı Zeynelabidin Efendi görevinden azledilerek yerine de Abdurrahman Efendi kadılık makamına getirildi. 1645 yılında kendisine Uzunca Âbad Hasköy arpalığı ihsan buyuruldu. Ekim 1649 tarihinde de Kubbe Kulakzâde Mehmed Efendi yerine Anadolu Kazaskerliği görevine tayin edildi. Ertesi yıl görevinden azledildi ve yerine Kudüsâde Şeyh Mehmed Efendi kazasker oldu. 1651 senesinde kendisine Tırnova ve Sahra kazaları arpalık olarak verildi. Ağustos 1652 tarihinde ise Hanefî Mehmed Efendi yerine Rumeli kazaskerliğine atandı. Daha önceki arpalıkları da Hocazâde Mesud Efendi'ye tevdi edildi. Bir yıl kadar bu görevini icra ederek emekliye ayrılan Abdurrahman Efendi'nin yerine Memikzâde Mustafa Efendi kazasker oldu. Daha sonra kendisine Üsküdar Kazası arpalıkları ikram edildi.¹⁹

2a.Şeyhülislâmlığa Atanması

Abdurrahman Efendi'nin gerek şeyhülislâmlığa atanması gerekse bu görevden azledilmesi Osmanlı Devleti'nin buhranlı dönemlerine rastlamaktadır.

kontenjanından mülâzım olmuştur. Geniş bilgi için bkz; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.45-53.

¹⁹ Şeyhi Mehmed Efendi, *Şakâik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, Vekâyi 'ul-Fuzalâ*, Neşre Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, c.III, s.370-371.

Meşihat vazifesine getirilişi şu şekilde gerçekleşmiştir; Padişah IV. Mehmed zamanında Vezîr-i Azam Derviş Paşa'nın hastalığı sebebiyle sadaret görevi Halep Valisi İbşir Paşa'ya verilmişti. Paşa aynı zamanda I. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan ile de nişanlı idi. Ancak İbşir Paşa oldukça cahil, şöhret meraklısı, nerede ne konuşulacağını bilmeyen ve öte taraftan başına topladığı sekban ve levendlerle halka karşı türlü eziyet ve zulüm yapıyordu. Söz anlamaz bir vezir olduğu için isyanını önleyebilmek için vezirlik verilmişti. Sadaret makamında iken de kısa sürede devlet kademesi ve asker içinde hoşnutsuzluklar artmış ve sonunda yeniçeri kendisine karşı ayaklanmıştı. Asilerin isteği doğrultusunda paşanın kellesi istenmiş, Şeyhülislam Ebû Saîd Mehmed Efendi de paşa taraftarı olduğundan asiler onun da öldürülmesini talep edince, padişah İbşir Paşa'yı idam ettirmiş, Şeyhülislamı da görevinden azletmişti. Şeyhülislam, Nakîb'ül-eşraf Zeyrekzâde Abdurrahman Efendi'nin gayretleri sonucu ölümden kurtulabilmişti. Bu karışıklar içerisinde Hüsamzâde Abdurrahman Efendi 11 Mayıs 1655 tarihinde Meşihat makamına tayin edilmiş oldu.²⁰ İlk başlarda bu görevi pek kabul etmek istemedi idiyse de fazla dayanamayıp meşihata devam etmek durumunda kaldı.²¹

Hüsamzâde on ay kadar bu makamda kaldıktan sonra yeniçeri isyanları onun da felaketine sebep oldu. Tarihte Çınar Vak'ası veya Vak'ay-ı Vakvakiyye²²

²⁰ Geniş bilgi için bkz., Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.III, s.272-286; Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1990, c.V, s.561-565.

²¹ *İlmiye Salnâmesi*, s.379.

²² "XVII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti idarî yönden oldukça karışık bir döneme girmiştir. Bu durum özellikle IV. Murad devrinden sonra daha da artmış, çocuk yaşta tahta geçen Sultan IV. Mehmed'in devlet idaresine hâkim olamaması yüzünden sarayda vâlide sultanlar ve iç ağalar nüfuz kazanmıştı. Devlet erkânı arasındaki rekabet ve geçimsizlik ise son haddine varmıştı. İmparatorluğun malî durumu da pek iyi değildi. Ulûfeleri zamanında ödeyemeyen devlet askere züüf, kırkık ve kızıl (bakır çok) akçe vermek zorunda kalmış, aldığı bu paradan dolayı da asker arasında memnuniyetsizlik baş gösterdiği gibi esnafla aralarında anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştı. Bu ortamda Girit'teki savaştan dönen ve dokuz taksit maaşlarını alamayan bir kısım yeniçeriler, kendilerine muhatap alacak kimse bulamadılar ve isyana karar verdiler. Bu sırada ulûfelerini alamamış olan sipahiler de yeniçeri kışlalarının bulunduğu Etmeydanı'na geldiler ve 2 Mart 1656 Cuma günü onlarla birleştiler. Nihayet yeniçeri ve sipahilerden bazı önde gelen kimseler zorbaların başına geçerek, "Yarın sabah ayak divanı isteriz" diye saraya haber gönderdiler. Bu fitne kusurlu görülen ocak ağalarından bazılarının değiştirilmesine ve isteklerinden vazgeçmeleri için âsilere haber gönderilmesine rağmen zorbalar taleplerinde ısrar ettiler. Âsiler 4 Mart Pazar günü Etmeydanı'ndan Atmeydanı'na geçerek aynı gün Şeyhülislâm Hüsamzâde'nin adamlarından olup bu olayda ara buluculuk yapmak isteyen Kara Abdullah Ağa'yı meydanda öldürdüler. Daha sonra padişahı tekrar ayak divanına davet ettiler. Abdurrahman Efendi'nin saray ağaları tarafından tutması ve padişahı ayak divanına gitmekten alkoymak istemesi üzerine azledildi; yerine Memikzâde şeyhülislâmlığa getirildi. Sonunda bütün bu işlere sebep olan Enderun ve Bîrun erkânından otuz kadar ağanın ismini vererek bunların başlarını istediler. Daha sonraki günlerde de saray içinden ve dışından otuz kadar devlet adamı yakalandıkları

diye adlandırılan olay sonrası meşihattan istifa etti. Yerine de Memikzâde Mustafa Efendi tayin edildi. Azlinden sonra kendi isteği üzerine Şubat 1656 tarihinde Uşşâkîzâde Abdurrahim Efendi'nin yerine Kudüs kadılığına tayin edildi. Daha sonra sırasıyla kendisine 9 Ekim 1657'de Medine kadılığı, Mart 1658'de Kütahya arpalığı, Mart 1659'da Trablusşam kadılığı ve Temmuzda da Mısır'da Cize kadılığı arpalığı tevcih edildi. On sene kadar Mısır'da yaşadı. Eylül 1670 tarihinde de burada vefat etti.²³ Ebced hesabıyla târih-i vefâtı “El-Murtezâ”dır.²⁴

Kendisi aynı zamanda Padişah IV. Murad'ın hat hocalığını yapmıştır. İyi bir kemankeş olup, elleriyle çok ağır eşyaları kaldırırdı. Aynı zamanda iyi bir binici olup pehlivandı. Tefsir ilminde oldukça ileri olup “Keşşâf Tefsiri”ne de oldukça vâkıftı. Ayrıca fıkıh ilminde kendisini göstermiş ve behre-i tâm olarak sıfatlandırılmıştır. Hat sanatında da özellikle talik yazıda “İmâd-ı Rûm” diye tabir edilirdi.²⁵ Mısır'da bulunduğu sıralarda talik yazı hususunda burada hocalık yapmıştır. Kendisinin eski yazılara ve antika eşyalara merakı da bulunmaktaydı.²⁶

3.Seyyid Mehmed Emin Efendi (Sun'îzâde)

Padişah I. Ahmed döneminde Halep kadısı olan Kara Sun'î olarak bilinen Sun'ullah Efendi'nin oğludur. Kara Sun'î olarak şöhret bulmuş olan Sun'ullah Efendi, Isparta'ya bağlı Yalvaç Kazasındandır. 1552 tarihinde dünyaya gelmiştir. Bahaeddinzâde Efendi'den mülâzim olmuştur. İlmî tahsilinden sonra Başçı İbrahim Medresesine müderris tayin olunmuştur. Sonra sırasıyla, Ekim 1595 tarihinde Anadolu Kazaskeri Hocazâde Mehmed Efendi'nin nazarı dikkatini çekmiş ve kendisine tezkirecilik vazifesi verilmiştir. Bir yıl sonra Mahmud Paşa Medresesine tayin olundu. Temmuz 1601'de Edirne Kapıda Mihrimah Sultan pâyesi aldı. Ocak 1603 tarihinde Üç Şerefeli Medreseye tayin olunurken, Şubat ayında da Haseki Pâyesi ile terfi olundu. Nisan 1604'de Sahn-ı Seman'a atandı. Temmuz 1605 senesinde Âmed (Diyarbakır) kadılığı teklif edildiyse de bu görevi kabul etmemiş, tekrar Sahn'a atanmıştır. Müderrislik hayatından sonra kadılık görevlerine getirilmiştir. Ağustos 1606 yılında Üsküdar kadısı oldu. Dört ay

yerlerde öldürüldüler. Bunların cesetleri âsiler tarafından Sultanahmet Meydanı'ndaki çınar ağaçlarına asıldı. Bundan dolayı bu olaya Osmanlı tarihinde “Çınar Vak'ası” adı verildi. Aynı zamanda bu manzara, meyveleri insan şeklinde bir ağaca benzetildiğinden tarihimizde “Vak'a-i Vakvakiyye” adıyla da meşhur oldu. İsyanın sonunda zorbalardan arzusuyula sadâret ve meşihat makamlarında ve diğer dairelerde değişiklikler yapıldı. Nihayet 8 Mart 1656 günü sipahilerin ulûfeleri kuruş olarak çıktı. Âsiler de idamını istedikleri kimselerin henüz ele geçmeyenlerinin ileride katledilmesi şartıyla dağıldılar, böylece isyan sona erdi.” (Bkz., Münir Aktepe, “Çınar Vak'ası”, *DİA*, c.VIII, s.301-302.)

²³ Şeyhî Mehmed Efendi, c.III, s.371.

²⁴ *İlmiye Salnâmesi*, s.380.

²⁵ *Sicill-i Osmani*, c.I, s.91; *İlmiye Salnâmesi*, s.380.

²⁶ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, c.III, s.1528.

sonrasında Yenişehir Kazasına tayin edildi. Haziran 1610 tarihinde ise Halep kadılığına getirildi. Bir yıldan biraz fazla bu vazifede kaldı. Şubat 1614 tarihinde de babasının kendisine 63 yaşında (sinn-i Nebevi) vefat edeceğini söylemesi kerametiyle vefat etmiştir.²⁷

Seyyid Mehmed Emin Efendi 1614 tarihinde dünyaya gelmiştir. Anne tarafından Emir Sultan hazretlerinin torunlarındanır. Mehmed Emin Efendi ilk olarak tahsilini babasından almış daha sonra İstanbul'a gelerek devrin âlimlerinden dersler almıştır. Özellikle Azmizâde Efendi'den ilim tahsil etmiş olup eğitimini tamamlamıştır. Osman Hânî Ömer Efendi'ye mülâzim olmuştur. Daha sonra sırasıyla çeşitli medreselerde müderrislik görevlerini ifa etti:²⁸ (Atanma tarihlerine göre)

Atanma Tarihi	Selefi (Kendinden önceki müderris)	Atandığı Medrese
Ekim 1627	Yaylazâde Yahya Efendi	Nişancı Paşay-ı Atık Medresesi
Haziran 1630	Şeyhzâde Mehmed Efendi	Yahya Efendi Medresesi
Eylül 1632	İsmailzâde Mehmed Efendi	Murad Paşay-ı Cedid Medresesi
Mart 1634	İsmailzâde Efendi	Sahn-ı Seman Medresesi
Temmuz 1637	Hakim İshak Damadı Ahmed Efendi	Şâh Sultan Medresesi
Nisan 1639	Hüsanzâde Abdurrahman Efendi	Ayasofya-i Kebir Medresesi
Ağustos 1640	Şeyhzâde Efendi	Süleymâniye Medresesi

Seyyid Mehmed Emin Efendi çeşitli medreselerde 14 yıl kadar müderrislik vazifesi yaptıktan sonra kadılık mesleğine geçti. İlk olarak Ekim 1641 tarihinde Kudsizâde Şeyh Mehmed Efendi yerine Selânik kadısı oldu. Selânik kadılığı görevi azlinden önce kendisine Edirne pâyesi tevcih edildi ve ardından Temmuz 1643 tarihinde mazul oldu. Ağustos 1646 yılında Kürd Molla Çelebi yerine Bursa pâyesiyle Halep'e kadı olarak tayin edildi.²⁹ 6 ay kadar görevde kaldıktan sonra Ocak 1647'de Zeynelabidin Efendi'den boşalan Kahire kadılığına atandı. Bir seneden az bu vazifede kaldıktan sonra bu görevden azledildi. İki sene kadar nevbet (görev bekleme) sürecinden sonra Temmuz 1649 tarihinde Kemal Efendizâde İbrahim Efendi yerine İstanbul kadısı oldu. Bir yıllık görevden sonra

²⁷ Nevizâde Atâî, *Şakâik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, Hadâik-ül-Hakâik fî Tekmilât-i Şakâik*, Neşre Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, c. II, s.571.

²⁸ Şeyhî Mehmed Efendi, c.III. s.316-318.

²⁹ Naîmâ, c.III, s.1112.

12 Ağustos 1650’de mazul oldu. Yerine Hocasâde Ali Efendi kadı tayin edildi.³⁰ İstanbul kadılığından azlinden sonra kendisine Güzelhisar ve Tokat arpalıkları verildi.³¹

Eylül 1654 tarihine gelince dördüncü kez Anadolu kazaskeri olan İmamzâde Şeyh Mehmed Efendi’nin görevinden azledilmesinden sonra Seyyid Mehmed Efendi Anadolu Kazaskerliğine getirildi. Bu göreve gelmezden evvel dönemin şeyhülislâmı Bahâî Efendi tarafından kendisine defalarca Anadolu kazaskerliğini vaad edilmiş ancak hiçbir şekilde vaadini yerine getirmemiştir. Bundan dolayı Seyyid Mehmed’in büyük bir üzüntü duyduğu belirtilir. Naîmâ tarihinde bu durum şu şekilde tavsif edilmektedir: “Hüsanzâde ve Kemalzâde sadrından ma’zûl olup Memikzâde Rumeli ve Rumeli pâyesiyile, İmamzâde def’â-i râbiada Anadolu sadrı olup molların Sun’izâde ile kadîmi dostluğu ve tufûliyetinden beri ülfeti olduğuna binaen Anadolu sadrın bi’d-defeat kendüye va’d etmişti. Kemalzâde’nin başarısızlığı ortaya çıkınca kimin kazasker olacağı hususu dile gelince; Feth-i kelâm edip “Hele bu defâ ol herif olmuş oldu, bizim tahminimiz İnşallah anın yerine Anadolu’yu size tevcih etmektir, indimizde meczûmdur tahallûf etmez mukarrer bilesiz” deyü Sun’izâde’ye va’d etmiş idi.” Sun’izâde de bunun üzerine el etek öpmüş ve o sırada mecliste bulunanlar da mübarek olsun diye tebrik etmişlerdi. Ancak tekrar dördüncü kez İmamzâde bu göreve atanınca Sun’izâde hayal kırıklığına uğramıştır. Bu durumla ilgili de şu mısrayı dile getirmiştir:

Sen rûy-ı dili va’d mi sanursun miskîn
Tekellüfsüz delil-i hulf olur peymânı elbette
(Sen tunç dili vad mi sanırsın zavallı)
(Zorluğa katlanmaksızın ahdi elbette sözde durmamanın delili olur)

Bu durum tabiatıyla Sun’izâde’yi çok üzmüş ve bir daha şeyhülislamın kapısına gitmemek için yemin etmişti. Gerçi aralarında daha önceden bir arpalık hususunda bir soğukluk da bulunmaktaydı. Sun’izâde arkadaşlarına; “Gördünüz mü devletliyle küçükten bir yerde büyüyüp mâbeyinde bu kadar ahd-ü mevâsik var iken zaman-ı fetvâsında zerre kadar terfi-i şân edecek himmetine nâil olmadık. Şu bî vefâlîğa ne buyurursunuz” diye de serzeniş ve şikayette de bulunmuştu.³²

Nihayet 24 Eylül 1654 Anadolu kazaskerliği makamına tayin edilen Seyyid Mehmed bir sene kadar bu vazifeyi icra etmiş ve Ağustos 1655 tarihinde de emekli olmuştur. Aynı zamanda kendisine Rumeli pâyesi verilmiştir. Kendisine emekliliği için Sire kazası arpalık olarak verildi. İki sene sonra ise Mayıs 1657’de Boluvî Mustafa Efendi yerine Rumeli kazaskerliğine atandı. Bir

³⁰ Naîmâ, c.III, s.1267.

³¹ Şeyhî Mehmed Efendi, c.III. s.31-318.

³² Naîmâ, c.III, s.1491-1492.

yıl kadar bu görevi yürütmüş ve azledilerek yerine Bestanzâde Abdülkerim Efendi atanmıştır. Arpalık olarak Tırnova ve Sahra kazaları verilmiştir. Mart 1660 tarihinde İsmetî Mehmed Efendi yerine ikinci kez Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir.³³

3a.Şeyhülislâmlığa Atanması

Seyyid Mehmed Emin Efendi kazaskerlik vazifesini icra ederken 3 Şubat 1662 tarihinde, Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa ile anlaşmazlığa düşen Şeyhülislam Esîrî Mehmed Efendi'nin azli üzerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. Kendisinden boşalan Rumeli kazaskerliği görevine de Minkârîzâde Yahya Efendi atandı.³⁴ İlginçtir ki, "Ketebühü'l fakîr Mehmed el-Emîn" lafzı ebced hesabıyla meşîhata atanma tarihini yani 1072 (1662) tarihini vermektedir.³⁵

Kaynaklar Mehmed Emin Efendi'nin gayet hafif meşreb bir şahsiyete sahip olduğunu ve meşîhat makamının vakarını korumaya iktidarı olmadığını beyan ederler. Bunun içindir ki on ay kadar kısa bir süre bu makamda kalabilmiş ve 21 Kasım 1662 tarihinde azledilmiştir.³⁶ Başka bir gerekçe ise de Melâmiyye tarikatında kutub derecesine kadar yükselmiş olan Sütçü Beşir Ağa ile müridlerinin idamlarına fetva vermesidir.³⁷

Görevden azlinden sonra kendisine emeklilik olarak, Abdülkadir Efendi yerine ikinci kez Tırnova ve Sahra kazaları arpalık bağlanmıştı. Akabinde İstanbul Beşiktaş'ta bulunan yalısına çekilerek inziva hayatı yaşamaya başlamıştır. Üç sene kadar sonra yalısında iken Muharrem 1076 (Temmuz 1665) tarihinde vefat etmiştir. Cenazesi de Üsküdar'da bulunan Aziz Mahmud Hüdayi Efendi Dergahı civarına defnedilmiştir.³⁸ Seyyid Mehmed Efendi hüsn-ü hat

³³ Şeyhî Mehmed Efendi, c.III. s.316-318; *İlmiye Salnâmesi*, s.391-392.

³⁴ Şeyhî Mehmed Efendi, c.III. s.316-318; Tahsin Özcan, "Seyyid Mehmed Emin Efendi", *DİA*, c.XXXVII, s.69.

³⁵ Şeyhî Mehmed Efendi, c.III. s.318.

³⁶ *İlmiye Salnâmesi*, s.392.

³⁷ "Bostancılar Ocağı'nda uzun yıllar görev yaptıktan sonra emekli olduğunda Silivri'de satın aldığı çiftliğinde inek yetiştirip sütçülük yaptığı için "Sütçü" lakabıyla tanınan Beşir Ağa, son dönemlerine doğru hakkında zındık ve mülhid olduğuna dair şâyialar çıkması üzerine Sadrazam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın emriyle başlatılan tahkikat neticesinde Şeyhülislâm Sun'îzâde Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin fetvasıyla Fenerbahçe koyunda boğularak idam edilmiş ve cesedi denize atılmıştır (1073/1663). La'lîzâde'nin ifadelerinden, bu olayın ardından Sun'îzâde'yi protesto eden otuz kırk müridinin de şeyhülislâmın fetvasıyla idam edildiği anlaşılmaktadır. Yine La'lîzâde'ye göre bu idamlar müridlerin ve halkın yanı sıra ulemânın da tepkisine yol açmış, "şer'an sabit olmaksızın töhmetle otuz kırk adamın katline fetva vermekle" suçlanan Şeyhülislâm Sun'îzâde azledilerek yerine Minkârîzâde Yahyâ Efendi getirilmiştir." Bkz. "Melâmiyye", *DİA*, c. XXIX, s.32.

³⁸ Şeyhî Mehmed Efendi, c.III. s.318; *İlmiye Salnâmesi*, s.392.

sanatında özellikle ta'lik yazı türünde üstat sayılabilecek bir maharete de sahipti. Ta'lik hattında hocası Derviş Abd-i Mevlevî idi.³⁹

4.Yekçeşm Hüseyin Efendi

Babasının ismi Ahmed olan Hüseyin Efendi'nin memleketi Hamid Sancağı'dır. Kaynaklar Hamid'in neresinden olduğunu belirtmemektedir. Yekçeşm tek gözlü demektir. Muhtemel ki, gözlerinden birinde bir özürlü olması dolayısıyla kendisine böyle bir lakap verilmiştir. Memleketinde devrinin âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra İstanbul'a giderek burada da ilim yoluna dâhil olmuştur. İstanbul'da Şeyhülislam Minkârizâde Yahya Efendi Âsitanesine intisâb ederek Molla Şeref sayesinde 40 akçeli medreseden mezun olarak müderrislik görevine aday olmuştur. Daha sonra sırasıyla çeşitli medreselerde müderrislik görevlerini ifa etmiştir:⁴⁰ (Atanma tarihlerine göre)

Atanma Tarihi	Selefi (Kendinden önceki müderris)	Atandığı Medrese
Temmuz 1681	Abdurrahman Efendi	Halil Paşa Medresesi
Şubat 1685	Celep Hüseyin Efendi	Kepenekçi Sinan Medresesi
Aralık 1687	Galat Şaban Efendi	Damad Efendi Medresesi
Kasım 1688	Müstakim Mehmed Efendi	Hacı Hasanzâde Dârülfâdesi
Aralık 1688	Sahaf Şeyhzâde es-Seyyid Mehmed Efendi	Gazanfer Ağa Medresesi
Mayıs 1689	Sirkeciâde Abdullah Efendi	Sahn-ı Semân Medresesi

Müderrislik görevlerinden sonra Yekçeşm Hüseyin Efendi kadılık vazifesine geçti. Sadrazam Köprülüzâde Mustafa Paşa'ya yakınlığından ötürü, Temmuz 1689 tarihinde Ordû-yu Hümâyûn kadılığına atandı. Gümüş Ayakzâde Mehmed Efendi'ye ait olan Zamn maa Foça kazaları kendisine arpalık olarak verildi. Osmanlı ordusu ile birlikte Niş ve Belgrad seferlerine iştirak etti. Niş ve Belgrad'ın fethedilmesinden sonra Aralık 1690 tarihinde İstanbul'a döndü. Haziran 1691'de Seyyid Yakup Efendi yerine Yenişehir kadılığına atandı.

³⁹ “Derviş Abdi, Türkler’ce ta’lik olarak adlandırılan nesta’lik hattının Mîr İmâd üslûbuyla Osmanlılar’a intikal zincirinde birinci halkayı teşkil eder. Bu üslûp talebelerinden Tophaneli Mahmud Nûri’den (ö. 1080/1669) Yesârî Mehmed Efendi’ye (ö. 1213/1798) kadar nesilden nesile sürüp gitmiştir. Derviş Abdi’nin tesbit edilen diğer talebeleri şunlardır: Cevrî (ö. 1065/1654), Ahmed Tıflî (ö. 1071/1660), Şeyhülislâm Sun’îzâde Seyyid Mehmed Emin (ö. 1076/1665), Şeyhülislâm Tulumcuzâde Abdurrahman (ö. 1081/1670), Şeyh Sun’ullah (ö. 1095/1684), Kazasker Beyâzîzâde Ahmed (ö. 1098/1687).” Bkz. M. Uğur Derman, “Derviş Abd-i Mevlevî”, *DİA*, c. IX, s.190-191.

⁴⁰ Şeyhî Mehmed Efendi, c.IV. s.255-256.

Arpalıkları da Abdurrahîmzâde Yahya Efendi'ye aktarıldı. Temmuz 1692 senesinde bu görevinden azledilerek yerine de Şemseddin Mehmed Efendi atandı. Mart 1697 yılında Edirne pâyesi verilmiş buna ek olarak da Tabip Süleyman Efendi yerine de Şam'a atandı. Bir yıldan fazlaca burada vazife yapmış daha sonra Temmuz 1698 tarihinde buradan azledilmiş ve yerine Çivizâde Atâullah Efendi tayin edilmiştir. Ocak 1699'da Bafra Kazası kadılığına zammiye (ek) olarak Hattat Osman Efendi mahlûlünden Yalakabâd Kazası arpalık verilmiştir. Ekim 1700 tarihinde Yalakabâd Kadılığı Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin oğlu Seyyid Ahmed Efendi'ye verilince, Bafra kadılığı yeniden kendisine bedel olarak verildi. Aralık 1702 senesinde de Mirza Efendizâde Şeyhy Mehmed Efendi yerine Edirne kadılığı verildi. Tarihte Edirne Vakası⁴¹ diye meşhur olmuş dönemde 15 Ağustos 1703 tarihinde Anadolu kazaskeri Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin oğlu Seyyid Mustafa Efendi azledilerek Hüseyin Efendi tayin edilmiştir.⁴²

4a.Şeyhülislâmlığa Atanması

Edirne Vak'ası sırasında 23 Temmuz 1703 tarihinde yeniçeriler Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'yi azlettirip sonunda türlü eziyetler neticesinde öldürdükten sonra yerine Paşmakcızâde Seyyid Ali Efendi'yi tayin ettirmek istemişler, Ali Efendi ise işin sonunu kendisi açısından hayırlı görmemiş ve görevi kabule pek yanaşmamıştır. Ayrıca hastalığından bahisle, mafsal ağrılarının arttığını ve yürümede sıkıntı çektiğini, evden çıkamadığını asilere inandırmıştı. İki gün sonra İmam Mehmed Efendi meşihate getirildiyse de, önceki şeyhülislâmın azledilmesi resmi olarak gerçekleşmemişti. Asilerin isteği olarak Ali Efendi'nin atanması talebi haberi Edirne'de bulunan Padişah II. Mustafa'ya gelince, Ali Efendi'nin tayinini onaylayan hattı İstanbul'a yolladı (31 Temmuz 1703). Ancak öte taraftan padişah asilerin kendisini hal' etmek üzere Edirne'ye harekete geçtiğini öğrenince daha önce yaptığı tayinleri hiçe sayarak 20 Ağustos 1703 tarihinde şeyhülislâmlığı Yekçeşm Hüseyin Efendi'ye verdi. Fakat bu görev ancak üç gün sürdü (bazı kaynaklarda bir gün diye geçer) ve III. Ahmed'in cülûsu üzerine âsilerin daha önce bu makama tayin ettirdiği İmâm- Mehmed Efendi'nin meşihatı resmîyet kazanmış oldu. III. Ahmed'in hükümdar oluşu ve ortalığın sakinleşmesinin ardından 26 Ocak 1704 tarihinde şeyhülislâmlık ikinci defa Ali Efendi'ye verildi.⁴³

⁴¹ 1703 yılında çıkan, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin ölümü, II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi ve yerine III. Ahmed'in cülûsu ile sonuçlanan ayaklanma. Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin içine düştüğü pek çok hoşnutsuzluk ve oğullarını Rumeli ve Anadolu Kazaskerliklerine atattırması ve ulema arasında had safhaya çıkan huzursuzluklar bir isyan hareketine dönüşmüştür. Kazaskerlerin ve şeyhülislâmın azledilmesi ve öldürülmesi, akabinde padişah değişikliğine neden olan bir olaydır. Geniş bilgi için bkz., Abdülkadir Özcan, "Edirne Vak'ası", *DİA*, c.XX, s.445-446. Ayrıca Edirne Vak'ası ile ilgili daha geniş bilgi için bkz, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV, s.24-46.

⁴² Şeyhî Mehmed Efendi, c.IV. s.255-256.

⁴³ Şeyhî Mehmed Efendi, c.IV. s.255-256; *İlmiye Salnâmesi*, s.398; Mehmet İpşirli, "Paşmakcızâde, Ali Efendi", *DİA*, c.XXXIV, s.185-186.

Yekçeşm Hüseyin Efendi'den boşalan Anadolu kazaskerliği Kavukçuzâde Abdullah Efendi'ye, Edirne kadılığı da Bekli Şaban Efendi'ye tevcih olunmuştu. Birkaç günlük meşihat görevi ve azlinden sonra Hüseyin Efendi Edirne'ye götürüldü ve Çavuşlar Kâtibi Mustafa Efendi'nin evinde hapsedildi. Akabinde 24 Ağustos 1703 tarihinde Kıbrıs'a sürgüne gönderildi. Sürgün hayatının altıncı ayında Şubat 1704 senesinde Kıbrıs'ta Hakk'ın rahmetine kavuştu. Burada bulunan Ayasofya Cami sahasına defnedildi. Güzel ahlak sahibi, saf kalpli ve temiz bir mümin bir kimse olarak bilinirdi.⁴⁴

5.Hamîdîzâde Mustafa Efendi

Sultan III. Mustafa'ya hocalık yapan, Mısır'da kadılık görevini icra ederken vefat eden Hamîdî Mehmed Efendi'nin oğludur. Hamîdî Mehmed Efendi'nin isminden de anlaşılacağı üzere memleketi Hamid (Isparta)'dır. Çok farklı yerlerde müderrislik vazifesi icra ettikten sonra ilk defa Mayıs 1759 tarihinde Sultan III. Mustafa'nın huzur derslerine⁴⁵ iştirak eden beş kişiden biri olmuştur. Daha sonra Üsküdar'a kadı olarak tayin edilmiş, mesleğindeki aşırı hırsından dolayı 12 Eylül 1760 tarihinde azledilerek Gelibolu'ya sürgüne gönderilmiştir. Daha sonra fazlına binaen affedilmiş ve Mısır'a kadılık vazifesi yapmak üzere atanmıştır. Burada vazife yaparken Aralık 1760 tarihinde vefat etmiştir. Dönemin önemli sayılabilecek ilim adamlarından bir tanesi idi.⁴⁶

Oğlu Mustafa Efendi ise 1731 tarihinde dünyaya gelmiştir. Çok zeki olmasından dolayı genç yaşta iken iyi bir tahsil hayatı olmuş, 1754 tarihinde Murtaza Efendi diye adlandırılan müderrislik sınavına iştirak ederek çok iyi bir derece ile müderris olmuştur. Sonra saray hocalığına getirilmiş, burada iken ilim

⁴⁴ Şeyhî Mehmed Efendi, c.IV. s.256; *Sicill-i Osmani*, c.III, s.708.

⁴⁵ Huzur Dersleri: "Osmanlılar'da 1759'dan 1924 yılında hilâfetin kaldırılmasına kadar ramazan ayında padişahın huzurunda yapılan tefsir derslerine denmektedir. Huzur derslerine örnek olabilecek ilk sistemli uygulamanın III. Ahmed zamanında Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa tarafından 1724 yapıldığı bilinmektedir İbrâhim Paşa, devrinin tanınmış âlimlerini bazı ramazanlarda kendi sarayında toplayarak onlara Kur'an'dan bazı âyetlerin tartışmalı tefsirini yaptırmış, 1140 Ramazanında (Nisan 1728) bu derslerden birine III. Ahmed de katılarak başından sonuna kadar takip etmiştir. III. Mustafa'nın, babası III. Ahmed'in yanında genç bir şehzade olarak bu derslere katılması ve bundan etkilenerek huzur derslerini ihdas etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Daha sonraki padişahlar da bu geleneği sürdürmüşlerdir. Nitekim 1168 Ramazanında (Haziran 1755) III. Osman'ın, Şerefâbâd'da kütüphane hocası Hamîdî Efendi'yi huzuruna davet ederek tefsir dersi yaptırdığı ve dersin sonunda ona ihsanlarda bulunduğu görülmektedir. Huzur derslerinde dersi takrir eden âlime "mukarrir", müzakereci durumunda olan âlimlere önceleri "tâlip", daha sonra "muhatap" denilmiştir. Bir mukarrir ve beş muhatapla başlayan bu derslerde muhatapların sayısı zaman içinde artmış, eksilmiş, ders adediyle günleri, saatleri ve dersin süresi değişikliğe uğramıştır." Geniş bilgi için bkz; Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *DİA*, c.XVIII, s.441-444.

⁴⁶ *Sicill-i Osmani*, c. III, s.978, Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Sadeleştirilen; Dündar Günday, İstanbul 1973, c.VI, s.136.

ve fen dallarında kendisini geliştirmiş ve bu esnada Nakşibendi Tarikatı'na intisâb etmiştir. Sufi bir hayat tarzı benimsediğinden saray halkının da muhabbetini kazanmıştır. Enderun ve Birun'da talebe yetiştirmiş, yapmış olduğu dini ve tasavvufi sohbetlerle manevi anlamda meclisine iştirak edenleri irşâd etmiştir. Zahir ve batın ilimlerde de kendisini yetiştirmesini bilmıştır. Özellikle okuyup yazdığı duaların çocuklarına iyi geldiğini düşünen I: Abdülhamid Han kendisinin manevi etkisi altına girmişti. Bu gibi sâikler neticesinde Mustafa Efendi yükselmeye başladı.⁴⁷ Önce Eyüp kadısı oldu. Sonra 16 Mayıs 1786 tarihinde Mekke pâyesi verildi.⁴⁸ Anadolu payesine kadar çıkmış, padişah ile seferlere iştirak etmiş ve devletin pek çok sırrına da vâkıf olmuştu. Anadolu kazaskeri olduğunda 50 yaşlarında idi. (Şubat 1787). Nisan 1789 tarihinde de kendisine Rumeli pâyesi verildi.⁴⁹

1789 tarihinde Sultan III. Selim tahta çıkınca, ikbal yıldızının söneceğini söyleyenler olduysa da, saray erkânının Hamîdîzâde'ye büyük teveccüh göstermeleri onun yerini korumasını sağlamakla kalmadı, Enderun ve Birun'da haylice taraftarı olmasından dolayıdır ki, Sultan Selim ileride yapmayı tasarladığı mülki ıslahat ve düzenin sağlanması hususunda yerini daha da kuvvetlendirdi.⁵⁰ III. Selim tahta çıkışının onbirinci gününde, ilk meşveret toplantısında, öncelikli olarak ilmiyenin ıslah edilmesini istediğinden kendi başkanlığındaki toplantıya Sadaret kaymakamı, Şeyhülislam, kazaskerler, Sekbanbaşı, Reisülküttâb, Defterdâr ve bazı ilim erbabını davet etmişti. Daha önce kaleme aldırıldığı ıslahat lâyihasını okuttuktan sonra meclistekilerin hepsinden tek tek görüşlerini aldı. O tarihte Anadolu Kazaskeri olan Hamîdîzâde Mustafa Efendi'nin mütalaası çok hoşuna gitti. Böylece Hamîdîzâde için ikbal kapısı aralanmış oluyordu.⁵¹

5a.Şeyhülislâmlığa Atanması

Sultan III. Selim'in tahta çıkmasına müteakip Şeyhülislâm Mehmed Kâmil Efendi'nin yerine daha önce de meşihat makamında bulunan Esad Efendîzâde Mehmed Şerif Efendi yeniden atanmıştı. Ancak genç padişah askerî, mülkî, adlî ve ilmi alanlarda yenilik yapma arzusunda olduğundan, yanında kendisine ayak uydurabilecek genç, cesur ve faal kimselerin olmasını istiyordu.

⁴⁷ Ahmed Cevdet Paşa Hamîdîzâde'nin kısa sürede ve hızlı yükselişi hakkında şu izâhatı yapmaktadır: "Zamanın bilginlerinden Hamîdîzâde Mustafa Efendi resmî atıp tutmalarla Sudur'a katılmıştı. Ancak onun bile böyle kısa zaman içinde tarikde ilerlemesi bilgin ve fazıl oluşu nedeniyle değil de yalnız güzel konuşmak, büyü ve tılsım ile ilgisi olan terekki menzeleti olmuşdu." Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, c.IV, s.360.

⁴⁸ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, Yay.Haz. Mücteba İlgürel, Ankara 1994, s.243.

⁴⁹ *İlmiye Salnâmesi*, s.452-453, *Sicill-i Osmani*, c. IV, s.1169; Ahmed Cevdet Paşa, c.V, s.6-7; Mehmet İpşirli, "Mustafa Efendi, Hamîdîzâde", *DİA*, c.XXXI, s.298.

⁵⁰ Ahmed Cevdet Paşa, c.V, s.7.

⁵¹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s.255-256.

Hâlihazırdaki Şeyhülislâm Mehmed Şerif Efendi ise yetmiş yaşlarında olduğundan, üstelik padişahın tebdil olarak gezmelerinde silahla dolaşması ve tüfek atmasından hoşlanmayıp bu duruma itiraz etmesinden dolayı padişahın canını sıkış ve göreve devam etmesini istemedi. Bunun üzerine 17 Ekim 1789 tarihinde meşihat görevinden azledildi. Mehmed Şerif Efendi azlinden sekiz ay sonra da vefat etti.⁵²

Bu azil Hamîdîzâde Mustafa Efendi'nin önünü açarak, bu defa meşihat görevi 17 Ekim 1789 tarihinde kendisine tevcih edildi. Zaten az bir zaman öncesinde kendisinin Rumeli Kazaskerliğine atanması şeyhülislâmlık için bir ön hazırlık idi. Göreve atanır atanmaz, devlet işlerinin halledilmesi hususunda geniş yetkiler verilmiş ve ilk önce asırlardan bu yana bozulmaya yüz tutmuş ilmiyenin ıslahına girişti. Bunun için yapacağı işlere engel olabileceğini tahmin ettiği, İstanbul'da bulunan üç mâzul şeyhülislâmı arpalıklarına gönderdi. Bu şeyhülislamlar Dürrîzâde Arif, Müftîzâde Ahmed ve Mehmed Kamil efendiler idi. Bu üç şahsın birden İstanbul dışına çıkarılması padişahı tereddüde düşürdü idiye de yeni şeyhülislâma verdiği yetkileri çiğnememek için pek ses çıkarmadı. Öte taraftan Hamîdîzâde ıslah hareketlerini yerine getirebilmek için pek çok şeye müdahale etmeye kalkışmış ve sağını solunu kırmaya başlamıştı. Akıllıca davranmak yerine, ifrat ve tefrit derecesinde davrandığından epeyce düşman kazandı. İlmiye sınıfının gerçekten düzeltilmeye ihtiyacı olmasına rağmen, eski durumun devam etmesi taraftarı olan ilmiye sınıfını ve devlet erkânını incitmeye başlamış hatta aleyhinde taraftar oluşmasına neden olmuştu.⁵³

Hamîdîzâde Mustafa Efendi, zamanının önde gelen âlimlerinden olması hasebiyle, devlet ve din işlerinin düzelmesi hususunda kendisinden pek çok fayda sağlanacağı umuluyordu. Esasında iş ehline verilmiş olduğundan, kendisi ilim adamlarının ıslah ve düzene koyulması meselesinde epeyce mesai harcamıştı. Mesaisini daha fazla devlet işlerinde harcamak istemesinden mütevellit, mektup ve fetvalarında zaman kaybına uğramamak için mühür kullanmayı âdet edinmişti. Yine yapmış olduğu işler arasında; eski Şeyhülislâm İbrahim Efendi ve eski Hekimbaşı Hayrullah Efendi ile bazı ileri gelen ulemanın arpalıklarının ellerinden alınarak sürgüne gönderilmesi teklifi üzerine, Padişah: “Şeyhülislâmlıktan azledilmiş birkaç efendi gitti, ne faydası görüldü. Kabahatleri nedir bilinmiyor. Bunlar benim bir şeyim değil. Lakin pek çok olursa hem efendi duacımız ve hem ben dile geliriz. Karışıklık çıkarılmasına neden olur. Arpalıklarını aldı, yeter. Efendi duacımıza böyle bildiresin”, diye bir hatt-ı hümayûn çıkarılmıştı. Ayrıca, Gelenbevî İsmâil Efendi'yi “rü'yet-i hilâl”den ziyade hesaba önem veren görüşlerinden dolayı şiddetle eleştirip ona bir tekdîrname gönderdi. Buna çok üzülen Gelenbevî beyin kanaması sonucu felç olup kısa süre sonra öldü. Onun bu

⁵² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV, s.499.

⁵³ *İlmiye Salnâmesi*, s.453; Ahmed Cevdet Paşa, c.V, s.8, s.150; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV, s.508.

haksız davranışının onu kendisine rakip olarak görmesinden kaynaklandığı bildirilir. Bütün bunlardan ziyadesi, bazı kaynaklarda, Hamîdîzâde'nin tabiatında kendini beğenmişlik ve kin bulunuyordu ifadesi vardır. Haksız yere ulemanın başta ileri gelenlerinin birçoğunun istikbalini söndürüp nicelerini de vatanından etmişti. Son olarak, Şeyhülislamın hiçbir şekilde hatır gönül dinlemeksizin, biraz da zor kullanarak ıslahat hareketi iyiden iyiye rahatsızlıkları artırmış ve nihayetinde bu hoşnutsuzluk Sultan III. Selim'e kadar intikal ettirilmişti. Gittikçe artan sert ve ağır tutum artık padişahı da bezdirmiş, sonunda 13 Mart 1791 tarihinde şeyhülislâmı azletmiştir. Meşihat makamında onyedinci ay on gün kalabilmiştir. Azlinden sonra yerine Yahya Tevfik Efendi atanmıştır.⁵⁴

Hamîdîzâde şeyhülislamlıktan azlinden sonra, ilk önce İncirköyü'nde sonra Eyüp'te ikametine izin verildi. Dürrîzâde Mehmed Arif Efendi'nin şeyhülislamlığına kadar İstanbul'da ikamet etti. Daha önce kendisinin Arif Efendi'ye yaptığını bu sefer yeni şeyhülislam aynıyla mukabele ederek Mustafa Efendi'yi arpalığı olan Manisa'ya gönderdi. Daha sonra Hacca giden Mustafa Efendi, hac dönüşünden sonra tekrar Manisa'ya geldi ve vefatına kadar burada ikamet etti. 25 Kasım 1793 tarihinde vefat etti ve buraya defnedildi.⁵⁵ Ölümü ile ilgili Tarih-i Cevdet'te; "Vefat haberini alan düşmanları da rahat bir nefes almıştır." İbaresini geçmektedir.⁵⁶ Tarihe seçkin bir âlim, sûfileri seven ve erdemli bir yapıya sahip bir zât olarak geçmiştir.⁵⁷

Sonuç

Osmanlı Devleti zamanında ilmî ve dînî müesseselerin başı olan şeyhülislâmlik kurumu gerek devlet, gerek üst kademe yöneticiler ve gerekse halk için çok ehemmiyetli bir makamdı. Onun içindir ki, bu makama gelebilmek için çok uzun ve meşakkatli merhaleler kat etmek gerekmekteydi. Herkes medreselerden mezun olabilir ve nihayetinde müderris olabilirdi. Ancak meşihat makamına ulaşabilmek için meslekte çok iyi olmak yetmiyor, aynı zamanda akıl ve zekânın yanı sıra talihin de yaver gitmesi gerekiyordu. Şeyhülislâmların hayat hikâyelerine baktığımız zaman hemen hepsinin iyi bir tahsil hayatının olduğu, çeşitli medreselerde müderrislik yaptığı, kadılık mesleğinden geçtiği, önemli büyük şehirlerde fetva makamına geldikleri ve nihayetinde Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerine getirildikleri görülür. Nihayetinde de en son mertebe olan Şeyhülislâmlik makamı gelmektedir.

⁵⁴ Ahmed Cevdet Paşa, c.V, s.150-153; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV, s.508; İpşirli, "Mustafa Efendi, Hamîdîzâde", *DİA*, c.XXXI, s.298-299.

⁵⁵ *İlmiye Salnâmesi*, s.453; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV, s.509-510.

⁵⁶ Ahmed Cevdet Paşa, c.VI, s.136.

⁵⁷ *Sicill-i Osmani*, c.IV, s.1169.

Günümüzde Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev ve yetkilerini kendisinde toplayan bu makam Osmanlı zamanında tek bir kurum tarafından yönetilmiştir. Devlet protokolünün en üst sıralamalarında yer aldığı için şeyhülislâmlığa çok ehemmiyet atfedilmiştir. Ele almış olduğumuz konu itibariyle Osmanlı Devleti zamanında memleketi Isparta olan beş şeyhülislâm tespit edilmiş ve onlarla ilgili bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Bunlardan ikisinin atanması ve azledilmesi XVII. yüzyılda devletin buhranlı dönemlerine rastlamaktadır. Bu açıdan siyasi çalkantılarla dolu bir dönemdir. XIX. asırda ise III. Selim'in ıslahatları dönemine rastlamaktadır ki, bu dönem de sancılı geçmiştir. Bu açıdan şeyhülislâmlara yüklenen yük oldukça ağır olmuş ve sorumlulukları da o ölçüde sıkıntılı olmuştur. Bu şeyhülislâmların meşihat makamında kalmaları bir buçuk sene ile bir gün arasında değişmektedir.

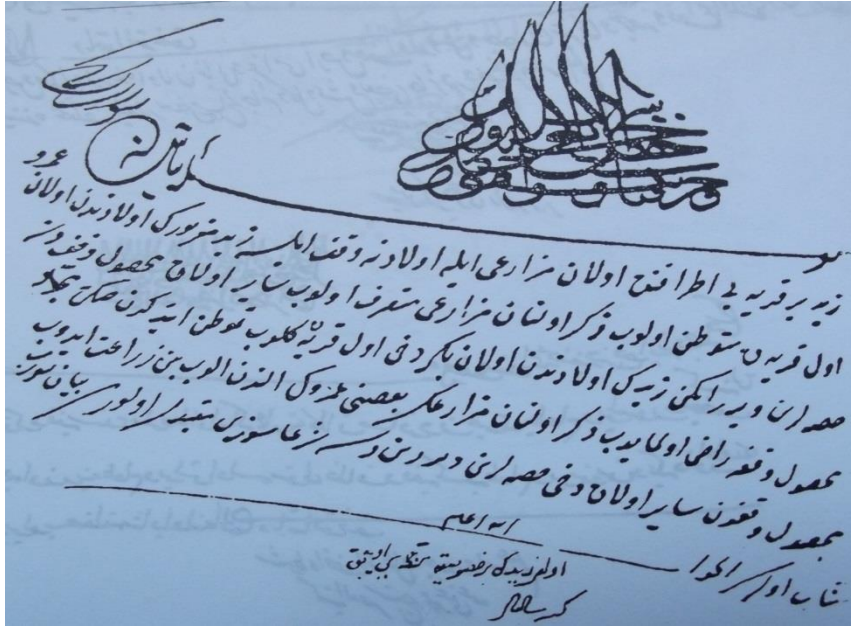
KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Sadeleştiren; Dündar Günday, İstanbul 1973, c.IV, V, VI.
- Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, Yay.Haz. Mücteba İlgürel, Ankara 1994,
- Akgündüz, Murat, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtında Şeyhülislâmlık", *Türkler*, Ankara 2002, c.IX, ss.847-854.
- Aktepe Münir, *DİA*, "Çınar Vak'ası", c.VIII, ss.301-302.
- Arslan, Mehmet, "Osmanlı'da Bir Muhteşem Şenlik: Şehzâde Sultan Mehmet'in (III. Mehmet) Sünnet Düğünü", *Türkler*, Ankara 2002, c.XI, ss.871-886.
- Beyâni Mustafa bin Carullah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan, İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1997.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmed Remzî Akyürek- Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi* (Tıpkıbasım-Dizin), Haz. Mustafa Tatcı, Cemâl Kurnaz, Ankara 2000.
- Derman, M. Uğur, "Derviş Abdî-i Mevlevî", *DİA*, c. IX, ss.190-191.
- DİA, "Melâmiyye", *DİA*, c. XXIX, ss.29-35
- Edirmeli Sehî, *Tezkire-i Sehî*, (nşr. Mehmed Şükrü), İstanbul 1325.
- İlmiyye Sâlnâmesi, Osmanlı İlmiyye Teşkilâtı ve Şeyhülislam*, Yayına Haz. Seyit Ali Kahraman, Ahmed Nezhîh Galitekin ve Cevdet Dadaş, İstanbul 1998.
- İpşirli, Mehmet, "Abdülkadir Hamîdî Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1988, c.I, ss.240.
- , "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi", *DİA*, c.VIII, ss.348-349.
- , "Huzur Dersleri", *DİA*, c.XVIII, ss.441-444.

- , “Mustafa Efendi, Hamîdîzâde”, *DİA*, c.XXXI, ss.298-299.
- , “Paşmakçızâde, Ali Efendi”, *DİA*, c.XXXIV, ss.185-186.
- , “Şeyhülislâm”, *DİA*, c.XXXIX, ss.91-96.
- İsen, Mustafa, *Sehî Bey Tezkiresi (Heşt Behişt)*, Ankara 1998.
- Kastamonulu Latîfi, *Tezkire-i Latîfi*, İstanbul 1314.
- Kazıcı, Ziya *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 2006.
- Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretüş-şuara*, Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan, İbrahim Kutluk, Ankara 1989, c.II.
- Lütfî Paşa, *Tevârih-i Âli Osman*, İstanbul 1341.
- Mecdî Mehmed Efendi, *Şakâik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, Hadaïku'ş-Şakaik*, Neşre Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, c. I.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Yayına Haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1996, c.I-VI.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, c.III-IV.
- Nevîzâde Atâî, *Şakâik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, Hadâik-ül-Hakâik fî Tekmilet'iş-Şakâik*, Neşre Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, c. II.
- Özcan, Abdülkadir, “Edirne Vak'ası”, *DİA*, c.XX, ss.445-446.
- Özcan, Tahsin, “Seyyid Mehmed Emin Efendi”, *DİA*, c.XXXVII, ss.69.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, Vekâyi'ul-Fuzalâ*, Neşre Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, c.III.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1983, c. II, III, IV.
- , *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988.
- Von Hammer, Purgstall Baron Joseph, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1990, c.V.

**Şeyhülislamların Fetvalarından Bazı Örnekler
(Fetvalar İlmiye Salnâmesinden alınmıştır)**

Şeyhülislam Abdülkadir Çelebi:

Allahümme yâ veliyye'l-ismeti ve't-tevfik nes'elüke'l-hidâye ilâ sevâi't-tarîk

Bu mes'ele beyânında ne buyrulur ki?

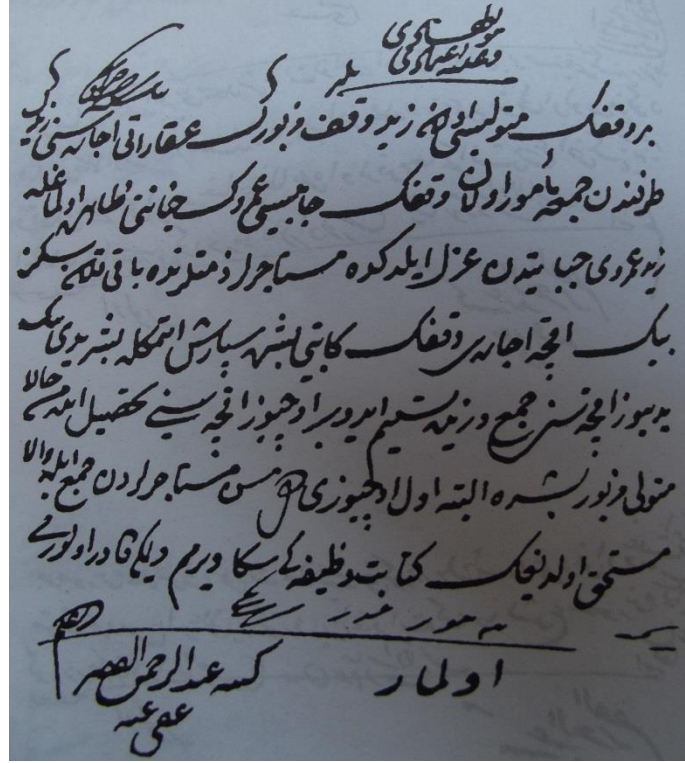
Zeyd bir karyeyi etrafında olan mezârii ile evlâdına vakf eylese Zeyd-i mezbûrun evlâdından olan Amr ol karyede mutavattın olup zikr olunan mezârii mutasarrıf olup sâir evlâda mahsul-ü vakfdan hisselerin verir iken Zeyd'in evlâdından olan Bekir dahi ol karyeye gelüp tavattun ettikten sonra mahsul-ü vakfa râzı olmayup zikr olunan mezâriin ba'zını Amr'ın elinden alup ben ziraat idüp mahûl-ü vakfdan sâir evlâda dahi hisselerin veririr dese şer'an sözü makbûl olur mu? Beyân buyurup müsâb olasız.

El-cevâb: Allah-ü a'lem olmaz. Zeyd'in husûsiyyen bir tarlası olacak.

Ketebehû Abdülkadir

(İlmiye Salnâmesi, s.700.)

Abdurrahman Efendi (Hüsamzâde):

Hüve'l-hâdî ve aleyhi'l-i'timâdî

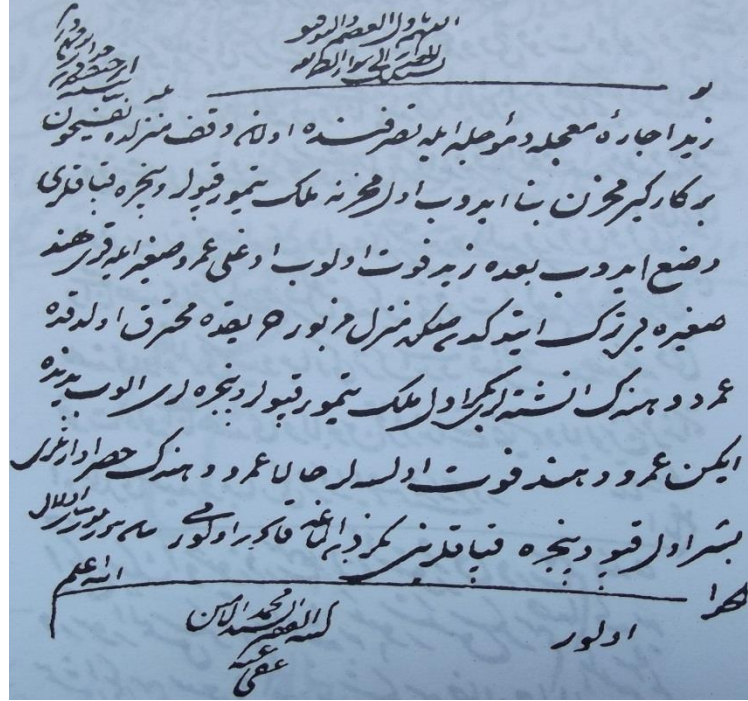
Bir vakfın mütevellîsi olan Zeyd vakf-ı mezbûrun akârâtı icâresini Zeyd'in tarafından cem'a me'mûr olan vakfın câbisi Amr'ın hiyâneti zâhir olmağla Zeyd Amr'ı cibâyetten azl eyledikde müs'tecirler zimmetlerinde bâkî kalanı sekiz bin akçe icâreyi vakfın kâtibi Bîşr'e sipâriş etmekle Bîşr yedibin yediyüz akçesini cem' ve Zeyd'e teslîm idüp üçyüz akçesini tahsîl eylesine hâlen mütevellî-i mezbûr Bîşr'e elbette ol üçyüzü dahi sen müs'tecirlerden cem' eyle ve illâ müstehak olduğun kitâbet vazîfeni ki sana virmem dimeğe kâdir olur mu? Beyân buyurup müsâb olasız.

El-cevâb: Allahu a'lem olmaz.

Ketebehû Abdurrahmân el-fakîr ufiye anhu.

(İlmiye Salnâmesi, s.756.)

Seyyid Mehmed Emin Efendi (Sun'îzâde):

Allahümme yâ veliyye'l-ismeti ve't-tevfik nes'elüke'l-hidâye ilâ sevâi't-tarîk

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyyeden cevâb ne buyurulur ki?

Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakf menzilde nefsiçün bir kârgîr mahzen binâ idüp ol mahzene mülk timur kapular ve pencere kapakları vaz' idüp ba'dehû Zeyd fevt olup oğlu Amr-ı sağır ile kızı Hind'i sağıreye terk ettikten sonra menzil-i mezbûr harîkda muhterik oldukda Amr ve Hind'in eniştereli Bekir ol mülk timur kapular ve pencereleri alup yedinde iken Amr ve Hind fevt olsalar hâlen Amr ve Hind'in hasren vârisleri Bîşr ol kapu ve pencere kapaklarını Bekir'den almağa kâdir olur mu? Beyân buyurup müsâb olalar.

El-cevâb: Allah-u a'lem olur.

Ketebehû el-fakîr es-Seyyid Mehmed el-Emîn ufiye anhü.

(İlmiye Salnâmesi, s.764.)

